

УДК 81'27

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМА

Сидоренко Ю.І.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У даній статті автор робить висновки про те, що переклад на іншу мову дає можливість виявити додаткові культурні смисли, укладені в лінгвокультурних елементах тексту (лінгвокультурема), які можуть служити джерелом особливостей культури мовної спільноти. Автор уточнює зміст поняття «лінгвокультурема» та аналізує різні підходи до класифікації лінгвокультурем.

Ключові слова: лінгвокультурема, культурологічний аспект перекладу, лінгвокультурна домінанта, лінгвістичний, екстралінгвістичний.

Постановка проблеми. Вивчення взаємозв'язку мови і культури є одним із актуальних напрямків сучасної лінгвістики. Цей факт пояснюється тим, що спостерігається постійне зростання практичних потреб інтенсивної міжкультурної комунікації протягом останніх десятиліть, а кількість загальнотеоретичних досліджень є недостатньою. Слова, що містять інформацію про культуру носіїв мови, є предметом вивчення різних наук, а отже виникають різні підходи до розгляду даної проблеми: з точки зору лінгвістики (реалії, культурно-маркована лексика/лексика з культурним компонентом/культурологічно значуща лексика), перекладознавства (безеквівалентна лексика), культурології (концепти, фрейми, скрипти), психолінгвістики (прототипи). Однак відмінності між існуючими термінами не завжди очевидні, і часто виникає питання про роль і місце слів з культурної складової в системі мови, а також про склад цієї групи лексики. У семантичному полі кожної окремої мови системи концептів і їх структурна організація своєрідні і неповторні. Зміст концепту має національно-специфічні особливості, тобто відображає особливості культури і світобачення конкретної лінгвокультурної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні погляди щодо номінації основної оди-

ниці лінгвокультурології знаходять відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н. Арутюнової, В. Буряковської, А. Вежицької, С. Воркачова, В. Воробйова, В. Карасика, С. Кошарної, В. Красних, В. Маслової, З. Попової, Г. Слишкіна, Ю. Степанова, В. Телі, В. Тхорика, Н. Фанян, О. Хроленка, В. Шаклеїна, О. Шейгал та ін.).

Метою статті є висвітлення основних поглядів науковців на лінгвокультурологію та лінгвокультурему, а також розкриття взаємозв'язку та взаємодії культури й мови у процесі її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує думка, що мова є найважливішим засобом не тільки спілкування і вираження думки, а й акумуляції знань культури. Культура об'єднує матеріальні і духовні цінності, що належать певній спільноті людей, і цінності однієї національної спільноти, які зовсім відсутні в іншій або істотно відрізняються від них, становлять національний соціокультурний фонд, що так чи інакше знаходить своє відображення в мові [3, с. 27]. Саме цю частину культури і цю частину мови, на думку В. Виноградова, слід вивчати в перекладознавстві «з метою більш повного і глибокого розуміння оригіналу і відтворення відомостей про ці цінності в перекладі з допомогою мови іншої національної культури» [3, с. 37]. Кожен народ має

свої особливості, що знаходить своє вираження в розбіжностях лексичної і граматичної номінації явищ і процесів, в сполучуваності тих чи інших значень, в їх етимології і т.д. [4].

Взаємозв'язок мови та культури є предметом дослідження багатьох суміжних галузей, зокрема етнолінгвістики, лінгвокраїнознавства тощо. Вчені мають дещо неоднозначні погляди щодо місця лінгвокультурології у парадигмі лінгвістичних наук.

На думку В. Воробйова, лінгвокультурологія є найбільш узагальненою галуззю знань інтегративного характеру, яка виступає теоретичною базою лінгвокраїнознавства. В. Телія пропонує розглядати лінгвокультурологію як розділ етнолінгвістики та розмежовує їх за хронологічним аспектом дослідження (лінгвокультурологія в синхронії відрізняється від етнолінгвістики, яка відтворює етнокультурні явища в діахронії). О. Хроленко розділяє етнолінгвістику та лінгвокультурологію як національне та універсальне. Вчений розглядає лінгвокультурологію як основу системи лінгвокультурознавчих дисциплін, до якої ходять етнолінгвістика, лінгвофольклористика, етнодіалектологія, етногерменевтика тощо.

Притримуючись поглядів О. Хроленка, Н. Медвідь визначає лінгвокультурологію як галузь знань мовознавчої науки, яка на основі синтезу та систематизації художньо-виражального матеріалу покликана з'ясувати механізми взаємодії мовних та культурних чинників у соціокультурному середовищі [8].

На думку В. Маслової, лінгвокультурологія, на відміну від етнолінгвістики і лінгвокультурознавства, досліджує прояви культури народу, які позначилися і закріпилися в мові [7, с. 12]. Предметом вивчення лінгвокультурології є одиниці мови, що несуть культурно-когнітивну семантику. В. Маслова до таких одиниць відносить ті, в змісті яких виявляється частина, обумовлена особливостями національної культури, етнічної свідомості і які «мають символічне, еталонне, образно-метафоричне значення в культурі» [7, с. 53].

В області досліджень лінгвокультурології центральне місце займає культурологічний аспект перекладу, в якості основного завдання якого виступає пошук принципових відмінностей між оригінальним текстом і текстом перекладу. Вчених (В. Виноградов, В. Воробйов, В. Комісаров, Л. Латишев, О. Потебня, В. Телія, С. Тер-Минасова, А. Швейцер і ін.) цікавлять відмінності не стільки в мовній формі, скільки в культурологічних факторах, що виявляються при детальному зіставленні двох варіантів перекладу.

Дослідження художніх текстів в порівняльному аспекті перекладу сприяє пізнанню культури певного соціуму. Виявлення лінгвокультурологічних елементів тексту дозволяє дослідити лінгвокультурні домінанти, які, з одного боку, репрезентують культуру суспільства, а з іншого, є їх вербальним вираженням. Такою лінгвістичною домінантою в лінгвокультурології є лінгвокультурема.

Вивчення лінгвокультуреми доцільно розглядати з точки зору її змісту і форми вираження. Згідно В. Воробйову, на відміну від слова та лексико-семантичного варіанта як власне мовних одиниць, лінгвокультурема включає в себе сегменти не тільки мови (мовного значення), а й

культури (позамовне культурне значення), що репрезентується відповідним знаком. Лінгвокультурема як комплексна міжривнева одиниця являє собою діалектичну єдність лінгвістичного і екстралінгвістичного (понятійного і предметного) змісту. Ця одиниця більш «глибока» за своєю суттю, ніж слово [5, с. 45].

Також цей термін ми знаходимо в роботі Н. Кирилової та А. Афанасьєвої «Практичний посібник з лінгвокультурології: французька мова». Автори даного посібника розглядають лінгвокультуреми як «абстрактну сутність, конкретним вираженням якої є мовна одиниця певної структури (лексема або фразеологічна одиниця), що включає в себе не тільки денотативно-сигніфікативне значення, а й культурноносієми, що виражають певні культурні конотації» [6, с. 73].

А. Жумашева вважає, що лінгвокультурема відрізняється від слова тим, що слово співвідноситься з денотатом, «посилаючись на нього», а лінгвокультурема розкриває його зміст як поняття, як культурний феномен [1].

О. Хроленко до лінгвокультуреми відносить слова, що володіють культурними змістами, конотативними значеннями, проявами етнічної ментальності в мові. Лінгвокультурологічні одиниці – це ті, в яких культурні смисли реалізуються в культурних кодах (словах, символах, міфологемах, ідеологемах, стереотипах поведінки, знаках), а феномен етнічної ментальності проявляється в поведінці, в сукупності образів і уявлень в ціннісних орієнтаціях етносу, виражених в словах [11].

Формою існування лінгвокультуреми І. Бриксіна визнає вербальну і невербальну субстанції [2]. У невербальній формі лінгвокультурема фіксується як предмет мистецтва (живопис, пам'ятник, архітектурна споруда), а також як предмет побуту (сувенір, іграшка, листівка, саморобка з різного роду матеріалів). У мовній практиці лінгвокультурема невербально проявляє себе в поведінкових (соматичних та ін.) формах мовної комунікації. У вербальній формі вона може виступати у якості усного чи письмового тексту, а також як елемент мови (фраза, частина фрази, слово) або як елемент мови (фразеологізм, словосполучення, слово, значення слова, форма слова) [2, с. 44]. Вона може виступати як прагматичне кліше, етикетна формула, форма звертання, вигук, евфемізм і ін. [5].

Лінгвокультурема має такі ознаки:

- 1) Виражає ім'я поля;
- 2) Має певну структуру (від одного слова до цілого тексту).

Репрезентуються лінгвокультуреми через:

- 1) народну поетичну творчість, яка є суттєвою частиною національної культури народу, важливим джерелом пізнання цивілізації та історії, відображенням суспільної свідомості нації;

- 2) пам'ятки історії, спеціальні історичні, філософські, соціологічні, літературознавчі, лінгвістичні, естетичні та інші дослідження;

- 3) вислови видатних діячів науки, мистецтва та літератури, в яких відображені найважливіші оцінки нації та національної особистості;

- 4) літературні твори, як вторинні модельовані системи, в яких знайшла художнє відображення національна особистість (типи та образи) та публіцистика;

5) видатні особистості, як модель національної особистості (наприклад Тарас Григорович Шевченко, Павло Глазовий, Леся Українка, Ярослав Мудрий – для української національної особистості; Чарльз Діккенс, Джек Лондон, Вільям Шекспір – для англійської національної свідомості; Генріх Гейне, Йоган Себастьян Бах, Йоган Вольфганг фон Гете – для німецької національної особистості);

6) думки й судження іноземців про певну націю та її культуру [5, с. 56]. В. Воробйов уважає, що культурний компонент відбивається через внутрішню форму слова.

У розумінні О. Потєбні, культурний компонент – це центр образу, одна з його ознак, що переважає над усіма іншими. Внутрішня форма, крім фактичної єдності образу, дає знання цієї єдності; вона є не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення [9].

Культурна інформація виражається в лінгвокультурних по-різному – через культурні конотації, оціночні смисли, ціннісні орієнтації, одиниці мови, що відображають ментальний образ народу, через це виникає необхідність їх класифікації.

Перша класифікація лінгвокультурем належить В. Масловій та включає в себе дев'ять груп лінгвокультурем. До них відносяться:

- 1) безеквівалентні мовні одиниці і лакуни;
- 2) міфологізовані мовні одиниці: архетипи і міфологеми, обряди і повір'я, ритуали і звичаї, закріплені в мові;
- 3) пареміологічний фонд мови;
- 4) фразеологічний фонд мови;
- 5) еталони, стереотипи, символи;
- 6) метафори і образи мови (асоціації, створювані внутрішньою формою слова);
- 7) стилістичний уклад різних мов;
- 8) мовна поведінка [7].

Після В. Маслової багато вчених пропонували власні класифікації. Так, наприклад Г. Тургунтаєва поділяє лінгвокультурем у такий спосіб:

- 1) власні назви: а) антропоніми; б) топоніми; в) артоніми; г) ергоніми;
- 2) загальні назви: а) етнографічна лексика духовної культури; б) етнографічна лексика матеріальної культури; в) зооніми; г) терміни спорідненості; д) етніміми [10].

Г. Кажигалієва при складанні класифікації лінгвокультурем спирається на 3 фактори:

- 1) система лінгвокультурологічних одиниць повинна являти собою цілісну і досить повну репрезентацію культури народу, синхронна взаємодія мови і культури нації;

2) класифікація лінгвокультурем, народжена в природі і атмосфері вербального художнього тексту, повинна мати потенціал і можливості для відображення національної мовної картини світу, національного мовно-культурологічного феномена;

3) система лінгвокультурем створюється і повинна використовуватися в умовах контактів двох конкретних лінгво-культурологічних спільнот.

Отже, відповідно цих факторів, Г. Кажигалієва поділяє лінгвокультурем на такі класи та підкласи:

- I. Прямі (непосередковані) лінгвокультурем.
- II. Описові лінгвокультурем.
- III. Фонові лінгвокультурем.

За класифікацією Н. Медвідь, культурем, зокрема у мові української соціально-психологічної прози, поділяються на соціальні (мовні одиниці, що вербалізують культурний зміст соціальних концептів у контексті), психологічні (мовні одиниці, що вербалізують культурний зміст психологічних концептів) та екзистенційно-аксіологічні (відображають світоглядні цінності, буття людини та об'єктивується у мові) [8].

Н. Медвідь зауважує, що для аналізу лінгвокультурем як мовного явища, що характеризується різноманітністю взаємодіючих і взаємозв'язків з іншими явищами, необхідно комбінувати різні методи дослідження, зокрема метод лінгвокультурологічної інтерпретації із залученням компонентного, словоцентричного, текстоцентричного, та когнітивного аналізу, метод лінгвокультурологічного поля), які в сукупності дають змогу створити цілісне уявлення про лінгвокультурему, її мовний та позамовний зміст, забезпечити комплексний поетапний аналіз лінгвокультурем у художньому тексті.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Лінгвокультурема – це комплексна міжрівнева одиниця, що представляє собою діалектичну єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного. Понятійно-предметні відмінності лінгвокультурем проявляються при зіставленні різних мов, що дає можливість отримати уявлення про культурну специфіку тієї спільноти, мову якої ми досліджуємо. До головних джерел лінгвокультурологічних досліджень науковці відносять словники, живу народну мову, фольклор, твори класичної та сучасної літератури, отже в подальшому планується проведення практичне лінгвокультурологічне дослідження на основі творів сучасної американської літератури та їх українських перекладів.

Список літератури:

1. Бейсенбаев А.Р., Жумашева А.Ш. Лингвокультурология в парадигме современного языкознания: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://d01.kemsu.ru/Content/AdvertAttachedFiles/4a58fa7cb5de4a46.pdf>
2. Брыксина И.Е. Аспекты билингвального/бикультурного обучения иностранным языкам в высшей школе (французский язык, неязыковой вуз): монография / И.Е. Брыксина; Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов: Изд-во Першина Р.В., 2007. – 392 с.
3. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы: учебное пособие. – М.: КДУ, 2004. – 240 с.
4. Власова Е.А. Соотношение понятий «язык», «культура» и «картина мира»: Электронный ресурс. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2012_7-1_13.pdf
5. Воробьев В.В. Лингвокультурология. – М.: Издательство Российского университета дружбы народов. – 2006. – 112 с.
6. Кириллова Н.Н., Афанасьева А.Л. Практическое пособие по лингвокультурологии: французский язык. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008. – 212 с.
7. Маслова В.М. Введение в лингвокультурологию. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.

8. Медвідь Н.С. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст.: Автореферат дис. к. філологічних наук, спец.: 10.02.01 – українська мова / Медвідь Н.С. – К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 23 с.
9. Потебня А.А. Мысль и язык – Режим доступа: http://vassilenkoanatole.narod.ru/olderfiles/1/potebnay_mysl_i_yazyk.pdf
10. Тургунтаева Гульсара Ашимбаевна. Функционирование лингвокультурем в информационно-рекламных текстах: на материале казахского, русского, английского языков: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.20 / Тургунтаева Гульсара Ашимбаевна; [Место защиты: Кыргызско-рос. славян. ун-т им. Б.Н. Ельцина]. – Бишкек, 2012. – 25 с.
11. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 184 с.

Сидоренко Ю.И.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМА

Аннотация

В данной статье автор делает выводы о том, что перевод на другой язык дает возможность выявить дополнительные культурные смыслы, заключенные в лингвокультурных элементах текста (лингвокультуремах), которые могут служить источником особенностей культуры языковой общины. Автор уточняет содержание понятия «лингвокультурема» и анализирует различные подходы к классификации лингвокультурем.

Ключевые слова: лингвокультурема, культурологический аспект перевода, лингвокультурная доминанта, лингвистический, экстралингвистический.

Sydorenko Iu.I.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

THEORETICAL APPROACH TO THE DEFINITION OF LINGUACULTUREME

Summary

In this article the author draws the conclusion that translation into another language makes it possible to reveal additional cultural meanings contained in the linguocultural elements of the text (linguaculturemes) that can serve as a culture source of the language community. The author clarifies the content of the concept «linguacultureme» and analyzes various approaches to the classification of linguaculturemes.

Keywords: linguacultureme, cultural aspect of translation, linguacultural dominant, linguistic, extralinguistic.